

Gavora, P.:

ÚVOD DO PEDAGOGICKÉHO VÝZKUMU.

Brno, Paido 2000. 207 s.

☐ Česká pedagogická věda má jednu výhodu – k jejímu metodologickému rozvoji přispívá i významný „zahraniční“ odborník, slovenský pedagog doc. Peter Gavora z Pedagogické fakulty UK v Bratislavě. Ten již vydal česky v roce 1996 užitečnou příručku Výzkumné metody v pedagogice a nyní znovu v brněnském nakladatelství Paido publikoval obsáhlejší Úvod do pedagogického výzkumu. I když dnes máme v české pedagogické vědě několik knižních publikací o výzkumných metodách, tato Gavorova práce je mezi nimi nejen nejnovější, ale také zřejmě nejlepší. Rád bych pro ni čtenáře zaujal, a proto své tvrzení podrobněji objasním.

Kniha je zahajována úvodními kapitoly o přípravě a organizaci výzkumu, o jeho nezbytné informační vybavenosti a o definování výzkumného problému. Tady jsou obsaženy instrukce a rady, jež by neměl žádný začínající výzkumník opominout – např. o tom, že existují tři typy výzkumných problémů (deskriptivní, relační, kauzální) a každý z nich má své opodstatnění pro určité účely. Avšak počínaje 4. kapitolou se Gavorův Úvod rozvíjí do dvou částí – kvantitativní a kvalitativní výzkum. Následujících 14 kapitol je věnováno kvantitativnímu výzkumu, dalších 5 kapitol kvalitativnímu výzkumu. A zde vidím jeden z nejvýznamnějších přínosů knihy: Poprvé se v české metodologii pedagogického výzkumu setkává čtenář s příručkou, která obě orientace výzkumu – kvantitativní a kvalitativní – objasňuje pohromadě a v určitém porovnání.

Samozřejmě nejvíce místa se věnuje kvantitativní metodologii výzkumu, jak to také odpovídá jejímu stupni rozvoje a uplatnění.

Předtím, než vyloží konkrétní metody výzkumu, autor objasňuje důkladně, co to jsou proměnné, jak se konstruují hypotézy, jak se sestavuje výzkumný soubor, jak se vstupuje do terénu a provádí se předvýzkum a konečně co to je validita a reliabilita výzkumného nástroje. Jsou to všechno věci, s nimiž obvykle zápolí každý, kdo se začíná věnovat výzkumné činnosti a je vskutku užitečné, že je Gavora vysvětluje jasně a přístupně.

Další kapitoly pojednávají podrobně o výzkumných metodách: pozorování; škálování; dotazník; interview; obsahová analýza textu; experiment. S podrobností a návodností těchto kapitol poněkud kontrastuje poměrně stručný výklad v kap. 17 o zpracování výzkumných údajů a v kap. 18 o interpretaci výzkumných zjištění.

V části o kvalitativně orientovaném výzkumu jsou popsány postupy a metody této metodologie: výběr případů (osob, lokalit); metody kvalitativního výzkumu – s podrobným výkladem o participačním pozorování, o etnografickém rozhovoru a o analýze životního příběhu (life story) – pokud je mi známo, tato poslední metoda je vůbec poprvé u nás popsána v pedagogickém pohledu s takovou podrobností.

Gavorova kniha má několik vynikajících vlastností – kromě naznačeného obsahu: Především je konstruována jako učebnice, a tudíž důsledně operuje s instruktivními postupy textu: V každé kapitole jsou uváděny jednak konkrétní příklady, jednak četné praktické rady a návody. Navíc jsou všechny kapitoly zakončovány seznamem klíčových slov a úlohami – ty jsou velmi vhodné formulovány tak, že uživatele příručky skutečně vedou k tomu, aby si vyzkoušeli na kon-

krétních záležitostech popisované postupy, aby vyhodnocovali na konkrétním materiálu použitelnost určitých výzkumných technik apod.

Velmi cenné jsou také přílohy – těch je celkem třináct a pokrývají takové důležité záležitosti, jako je např. protokol záznamu pozorované vyučovací hodiny, dotazník učitelova pojetí výchovy, otištěna je i důležitá norma bibliografické citace aj.

Samozřejmě se vnučuje otázka: Nahrazuje Gavorův Úvod do pedagogického výzkumu jeho dřívější příručku Výzkumné metody v pedagogice? To se říci nedá – i když jsou některé partie obou knih shodné, jsou mezi nimi i odlišnosti. Např. v starší příručce je mnohem podrobněji vyložena metoda pozorování a je popsána také metoda verbálních výpovědí a projektivní metoda, ale nejsou v ní zahrnuty metody kvalitativního výzkumu, které autor zařadil do nové příručky. Vztah obou knih je tedy spíše komplementární – a zde se nabízí perspektivní požadavek, abychom měli k dispozici knihu s kompletním výkladem všech metod pedagogického výzkumu. O něco takového se pokusili kolegové na Slovensku v knize

Š. Švec a kol. Metodológia vied o výchove (viz o ní recenzi v Pedagogice, 1999, č. 2), ale tato publikace nemá charakter prakticky zaměřené a instruktivní příručky.

Byl jsem četbou Gavorovy knihy velmi potěšen: Prostřednictvím této práce mají dnes čeští a slovenští doktorandi a studenti v pedagogických oborech k dispozici příručku, která je odborně na vysoké úrovni, vydatně čerpá z českých, slovenských a zahraničních zdrojů a přitom je napsána srozumitelně a s motivujícím účinkem. Jsem přesvědčen, že kniha může být užitečná i mnoha ostatním pracovníkům v pedagogickém výzkumu, nejen těm začínajícím, neboť rozšiřuje naši klasickou výbavu výzkumných metod o nejnovější poznatky ze zahraniční metodologie.

Vtipné fotografie z období velkého českého a světového badatele Járy Cimrmana, kterými je prokládána Gavorova kniha, čtenáře nejen obveselí, ale naznačí mu také, že bychom neměli k naší pedagogické vědě přistupovat vždy jen se stimulou akademickou vážností, ale také se špetkou osvěžujícího humoru.

Jan Průcha

Macek, P.:

ADOLESCENCE. PSYCHOLOGICKÉ A SOCIÁLNÍ CHARAKTERISTIKY DOSPÍVAJÍCÍCH.

Praha, Portál 1999.

❏ Problematika mládeže je vysoce aktuální. V běžném životě se s ní setkáváme na každém kroku. Chlapci a dívky chodivají v párech nebo menších skupinkách, jsou kvalitně, někdy poněkud výstředně oblečeni (dle současné adolescentní módy), chovají se přiměřeně, nebo neočekávaně, dospělých si však většinou příliš nevšímají. Na-

vštěvují školy, sportují, jezdí na prknech či kolečkových bruslích, baví se po svém. Tisk a televize nejednou předvádějí mládež v jistém katastrofickém scénáři. Upozorňují na nebezpečí drog, ukazují násilnosti spojené s extrémistickými politickými názory, informují o vzrůstajících problémech s nezaměstnaností absolventů škol a učebních

oborů. I rodiny mívají větší či menší obtíže se svými dospívajícími dětmi. Odborných a seriózních informací na téma současné mládeže je však na našem knižním trhu naprostý nedostatek. Proto lze práci Petra Macka přivítat a ocenit.

Dvoustránková publikace obsahuje v podstatě dva tematické, navzájem propojené celky. Do prvního jsou zařazeny teoretické přístupy k problematice adolescence a popis procesů i změn v tomto údobí probíhajících, do druhého pak konkrétní údaje týkající se českých adolescentů v evropském srovnání.

Tematika adolescence má svou historickou, sociální, biologickou, psychologickou i pedagogickou dimenzi. Ačkoliv je komplexní povahy, lze na ni nahlížet z různých pohledů a pro ujasnění zdůraznit i různé stránky. Proto se autor zaměřuje nejprve na stručné nastínění nejdůležitějších teoretických přístupů a východisek, tak jak se vyhraňovaly od konce minulého století až po současnost. Postupuje od klasického pojetí G. S. Halla a psychoanalytiků zdůrazňujících rozpornost a konfliktnost tohoto údobí danou střetem biologických a sociálních faktorů (Freudová, Trend, Marcia, Coleman) přes Havighurstovy vývojové úkoly na dospívající kladené a Ericksonem specifikované (hledání vlastní identity) po sociální učení a přejímání společensky kodifikovaných životních rolí (Bandura, Selman). Zaměřuje se i na podstatnou psychologickou otázku utváření vlastního vývoje v adolescenci (Lerner, Spanier), jeho determinovanosti a poslání. V závěru pak jsou jednotlivé přístupy stručně hodnoceny a zdůrazněn význam jejich empirického ověřování.

V další obsáhlejší části autor popisuje jednotlivé procesy a změny, k nimž v dospívání dochází, a čerpá z poměrně obsáhlé, relevantní a moderní literatury. Jsou uváděny nejdůležitější okolnosti socializace včetně

často pozitivně i negativně hodnocené subkultury mládeže, hlubší pozornost je pak věnována jednotlivým změnám a přechodům v oblasti biologické (puberta, pohlavní dospívání, sekulární akcelerace) i psychologické a sociální (kognitivní vývoj, emocionalita, sebepojetí a sebehodnocení, utváření vzájemných vztahů k rodičům, vrstevníkům, přátelům včetně vztahů erotických a sexuálních). Autor zaznamenává i specifické oblasti, které se pro adolescenci jeví jako obzvlášť významné, často i problémové. Je to vyhraňování vlastní identity, morální vývoj a tvorba hodnotových orientací i ujasňování budoucích cílů a životních perspektiv. Nejsou opomenuty ani starosti a obtíže, s nimiž se dospívající běžně setkávají a musí se s nimi nějakým způsobem vyrovnat. Z podobných situací obvykle pramení jejich pocity štěstí, radosti, pohody nebo naopak smutku, napětí a nespokojenosti. Výčet končí stručným upozorněním na problémové chování a rizikový vývoj v adolescenci, obojí je pak konkretizováno v jedné ze závěrečných podkapitol.

Druhá část publikace usiluje o popis a vymezení psychologických a sociálních charakteristik českých adolescentů v kontextu vybraných evropských zemí. Autor zde čerpá z vlastních výzkumů prováděných v poslední době v rámci Centra výzkumu dětí, mládeže a rodiny na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a především z mezinárodních srovnávacích výzkumných projektů „Euronet Pilot Study“ a „Adolescents Interpretation of the Social Contract“, jichž se sám aktivně zúčastnil. Své pojetí označuje jako „pohled zvenčí“ a „pohled zevnitř“ se vzájemnou návazností. Výklad postupuje od analýzy historické, politické a sociální situace devadesátých let v našem státě, tak jak se dospívajících postupně dotýkala a jaké měla možné důsledky – objektivně i z hlediska prožívání chlapců

a děvčat. Dílčí témata jsou různá a týkají se kupř. demografického vývoje adolescentní populace, změn postihujících rodiny i partnerské vztahy, vzdělávání, zaměstnanosti i budoucích cílů a přání. Výsledky mezinárodního srovnávání pak poukazují na převažující shody, ale i na některé rozdíly ve výpovědích našich i zahraničních adolescentů. Je poukázáno opět kupř. na aktivitu v běžném školním dnu, proporce přípravy na vyučování a volného času, způsoby zvládá-

ní různých obtíží a jejich prožívání, přesvědčení o vlastním vlivu a významu a v souvislosti s tím i postoje k životu a očekávání budoucnosti.

V závěru pak autor svá zjištění shrnuje do nejdůležitějších oblastí. Konstatuje, že čeští adolescenti se vcelku podobají svým vrstevníkům ze západoevropských zemí. Vyjadřují sice menší míru spokojenosti se životem, na vlastní budoucnost však nahlíží převážně pozitivně.

Jiřina Taxová

Z JINÝCH ČASOPISŮ

CHRISPEELS, J. H. - CASTILLO, S. - BROWN, J.: School Leadership Teams: A Process Model of Team Development. In: School Effectiveness and School Improvement, 11, 2000, č. 1, s. 20–56. ISSN 0924-3453.

Vnitřní rozvoj škol je vědním tématem pedagogického výzkumu. Dnes již jsou proto vcelku dobře známy faktory, které mají zásadní vliv na úspěch autonomního fungování škol. Vztahy mezi těmito faktory ovšem dosud zůstávají mimo rámec pozornosti výzkumníků. Neznámý prostor se snažili alespoň zčásti zpřístupnit autoři výše uvedeného článku – všimají si inovativních učitelských týmů (*school leadership teams*), které byly instalovány v řadě v kalifornských základních a středních škol. Jejich působení bylo zaměřeno na řízení kurikula, ale i dalších dílčích změn ve školách. Tato týmová seskupení jsou v podstatě zdola vyrůstající, relativně spontánně se vyvíjející iniciativou lidí ze škol, byť prvotní pobídka (nikoli nařízení!) přišla zvenčí. Vnější podpůrné struktury také nabízejí zúčastněným týmům (v jisté míře i dalším lidem z daných škol) pomoc, která se zaměřuje především na rozvoj schopností jednotlivců i celého týmu spolupracovat, společně se věnovat zkvalitňování vyučování a učení ve svých školách.

Autoři analyzovali data o takových týmech ze 71 základních a 71 středních škol v Kalifornii (všechny tyto týmy prošly jednorocním tréninkovým programem). Snažili se dojít k poznání vztahu mezi těmi faktory, které mají nejpravděpodobněji vliv na schopnost týmu přísneji zaměřovat svou práci na otázky učení a vyučování. Nejsilnějším prediktorem právě této schopnosti se ukázalo být využívání dat sebraných ve škole k analýze potřeb školy a k podpoře rozhodovacích procesů ve škole. Autoři také došli k tomu, že důležitým prediktorem mnoha jiných pozitivních vztahů v týmu je rozvoj týmových dovedností řešit problémy. Podobně dospěli k poznání, že silné profesionální vztahy v týmu jsou prediktorem pozitivních vztahů v rámci školního distriktu, prediktorem využívání ve škole získaných dat o škole a prediktorem zaměřenosti na otázky učení a vyučování. Konečně, výsledkem snah autorů výzkumu jsou i zajímavé poznatky o paradoxu v životě týmů: na jedné straně potřebují lidé v učitelském týmu znát názory rodičů a studentů, ale vstoupí-li rodiče či studenti do týmu, mívá to negativní vliv na existující profesionální vztahy v týmu – s tímto efektem se učitelé v týmu musejí někdy i velmi pracně vyrovnávat.

Podpora snah škol o vlastní vnitřní rozvoj za účasti učitelů, případně dalších lidí ve škole a okolo ní je naléhavou potřebou i v českém prostředí. I u nás by tedy mohly být poznatky z uvedeného výzkumu užitečné.

(mp)